

„За Родину и Свободу” Borisz Szavinkov politikai eszméje és szerepe az orosz polgárháborúban

Tartalom

Bevezetés.....	2
Szerepe az Ideiglenes Kormányban.....	4
A Bolsevikokról és a Bolsevizmusról	9
Szavinkov és a fehér mozgalom	11
A „Harmadik Oroszország”	13
Szavinkov külpolitikai elképzelései és tevékenysége	16
Visszatérése a Szovjetunióba, fogsága, halála és emlékezete	19
Összegzés	20
Bibliográfia.....	21
Szakirodalom:.....	21
Kötetek:	21
Tanulmányok és cikkek:.....	22
Kiadott Források:.....	22
Levéltári forrás:	23
Egyéb:.....	23

Bevezetés

Borisz Szavinkov (1879-1925), orosz forradalmár volt, aki a káosszal telített orosz polgárháború idején kimunkálta a fehérektől és a bolsevikoktól is elhatárolódó „Harmadik Oroszország”¹ eszméjét. Teoretikus jellegű műveiben gyakran előforduló kulcsszavak segítik politikai értékrendjének és társadalomképének a feltérképezését², amelyek a későbbiekben a kozákokkal „gazdagodnak”. Ekképpen: „*A jövő történésze le fogja jegyezni... újat teremtett (a kozák), egy új, harmadik, demokratikus, kozák és paraszti Oroszországot.*”³ Ezt az eszmét Szavinkov az 1920-ban kiadott „*На Пути къ Третьей Россіи За Родину и Свободу*”⁴ című munkájában dolgozza ki, ami a „*Свобода*”⁵ újságban jelent meg. A „Harmadik Oroszország” eszméjének jellemzői: az agrárszocializmus, föderalizmus, eurázsianizmus⁶ és a narodnyik⁷ gondolat.

Fiatalkorát Varsóban töltötte és ott is végezte középfokú tanulmányait.⁸ Az ott általa tapasztalt ruszifikáció ellenszenvet ébresztett benne a cári rezsim ellen.⁹ Ezeket látva egy mély szimpátia alakult ki benne a lengyelek iránt, akikre testvérnépként tekintett.¹⁰ Ezt megerősítette liberális beállítottságú édesapja, aki Varsó ítélbírójaként dolgozott, és sohasem tett különbséget lengyel és orosz között.¹¹ A gimnáziumban megismerkedett Ivan Kaljajevvel, későbbi terroristával, aki a legjobb barátjává vált.¹² A gyerekkorában még nagy nyomott hagyott benne a nagybátyja, kinek neves barátait megismerhette a fiatal Szavinkov. Köztük volt Gleb Uspenszkij a narodnyik író, aki valószínűleg elmagyarázta Szavinkovnak a parasztság

¹ Савинковъ, Борисъ: На Пути къ „Третьей” Россіи „За Родину и Свободу”, Варшава, Русскаго Политическаго Комитета въ Польшѣ, 1920. 4.

² Uo.

³ Uo. 37.

⁴ Jelentése: Úton a „Harmadik Oroszország felé” A Hazáért és Szabadságért

⁵ Jelentése: Szabadság

⁶ A XX. század elején, a fehér emigráns körökben kialakult eszme, ami az orosz kultúrát sajátosnak véli, se nem nyugatinak, se nem keletinek. A gazdasági téren „egy mezőgazdaságon alapuló, organikus gazdaság megteremtését szorgalmazták.” (Alekszandr Dugin: Eurázsiai küldetés, Köröstárkány—Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió, 2022. 22.)

⁷ A narodnyik mozgalom a XIX. században kialakult agrárszocialista mozgalom, ami az orosz szocialista gondolkodás második periódusa, így később felváltotta a marxizmus. (Nyikolaj Bergyajev: Az orosz eszme, Budapest, Osiris kiadó, 2020. 117–118.)

⁸ Савинковъ, 1920. 5

⁹ Uo. 29.

¹⁰ „Gyerekkorom óta ahhoz szoktam, hogy szeressem és tiszteljem a vitéz és sokat szenvedett népet, akik közel állnak hozzánk, oroszokhoz, vérköteléssel...” (Uo.)

¹¹ Alexander, Vladimir: To Break Russia’s Chains Boris Savinkov and his wars against the tsar and the bolshevik, New York—London, Pegasus Books, 2021. 21.

¹² Uo. 23.

helyzetét Oroszországban.¹³ Egyetemista korában politikai okokból a Varsói Citadellában raboskodott, s noha hamar kiengedték, de ez elég volt, hogy mély nyomot hagyjon a fiatal Szavinkovban.¹⁴ Ez után újra letartóztatták és Vologdában börtönözték be, innen való szökése után kezdődött meg a forradalmi tevékenysége. Csatlakozott a széles népi támogatást élvező Szocialista Forradalmi Párt (továbbiakban SR/SR-es) félkatonai szervezetéhez, aminek később vezetője is lett.¹⁵ Miután Jevno Azef elárulta az SR-t 1906-ban, Szavinkovot letartóztatták és halálra ítélték. Sikerült azonban megszöknie és külföldre menekülnie, majd visszatérni Oroszországba, ahol egészen 1911-ig élt. Ezek után kivándorolt,¹⁶ s száműzetésben¹⁷ írta meg a részben autobiográfiának szánt, a „*Ami nem történt meg – a forradalom története*” című regényét.¹⁸ Ismeretes, hogy a Szavinkov regények mindig Szavinkov valódi, megtörtént tapasztalatait rögzítik (ezeket mind a „Ropsin” álnéven írta), csak alteregót ölt önmagára a regényben. Valószínűsíthető, hogy a legtöbb szereplő valódi személy, álnéven. Az alteregója (egy bizonyos Bolotov), ugyanazt a szerepet tölti be az SR-ben mint Szavinkov, vagyis az SR félkatonai szervezetének a magas rangú vezetője. A regényben Bolotov teljesen kiábrándult az SR-ből és abból a terrortól, amit a félkatonai szervezet hajtott végre. Belefáradt abba, hogy ő, mint egy magas rangú tiszt, mindig fiatalokat küld a halálba¹⁹ és megkérdőjelezi azt az SR-es tételt, hogy ha Oroszország veszít, akkor ők nyernek, mivel hazafias érzelmeket vallott.²⁰ Ilyen gondolatokkal küzdhetett Szavinkov már 1905-ben is, amikor a regény játszódik. Az első világháború kitörésekor beállt a francia hadseregbe, s az itt tapasztaltakat egy újabb regényben írta meg aminek címe: „*Franciaországban a háború idején*”.²¹ A cári hatalom megbuktatása után, 1917-ben helyet kapott az Ideiglenes Kormányban a 7. hadsereg komiszáraként.²² Az augusztusi Kornyilov Puccs után — és még azelőtt is — megpróbálta kibékíteni Kornyilovot és Kerenszkijt.²³ A nagy októberi szocialista forradalmat követően az Önkéntes Hadsereg köreiben találta magát. Ezek után önállóan próbált antibolsevik mozgalmakat szervezni, mint Moszkvában a „Szövetség a Haza és a Szabadság védelméért” néven, majd Varsóban 1920-

¹³ Уо. 25.

¹⁴ Савинковъ, 1920. 5—6.

¹⁵ Уо. 6.

¹⁶ Уо.

¹⁷ Уо.

¹⁸ Savinkov, „Ropshin” Boris: What never happened- A Novel of the Revolution, New York, A.A. Knopf, 1917.

¹⁹ Уо. 24.; 32.

²⁰ Уо. 29—30.

²¹ Ропшинъ, В.: Во Франціи во время войны, Москва, Задруга, 1918.

²² Савинковъ, Борисъ: Къ Дѣлу Корнилова, Paris, Imp. „Union”, 1919. 3.

²³ Савинковъ, 1920. 8.

ban. Az előbbi több városban is jelen volt, mielőtt a bolsevikok leverték a mozgalmat.²⁴ Ezek után a nagyhatalmaktól próbált kérni segítséget, valamint a lengyelekkel próbált szövetséget kötni az 1920-as évek elején.²⁵

Dolgozatom célja, Borisz Szavinkov politikai eszméinek és az orosz történelem sorsdöntő időszakában, az orosz polgárháborúban betöltött szerepének bemutatása, rámutatni arra, hogy sokkal nagyobb figyelmet érdemel, a szélesebb történeti kutatásban, mint amit megkapott. Továbbá – Szavinkov esetének példáján – igazolni kívánom az orosz polgárháború többpólusú természetét, amelyben az orosz politikai struktúra csak a terror fokozódásával polarizálódik végletesen. A dolgozatomban több helyütt Szavinkov műveiből idézek, ezeket jómagam fordítottam az eredeti oroszról magyarra.

Szerepe az Ideiglenes Kormányban

A februári forradalmat követően, Szavinkov pozíciót kapott az Ideiglenes Kormányban – amiben az SR közeli²⁶ Kerenszkij töltötte be a hadügyminiszteri posztot – mint a 7. hadsereg komiszárja.²⁷ E feladatkörben meggyőződhetett a hadsereg siralmas állapotáról: „...arra a következtetésre jutottam, hogy az orosz hadsereg haldoklik, és hogy megmentjük, és vele együtt Oroszországot, abszolút és kemény módszerekhez kell folyamodni...”²⁸ Az „abszolút és kemény” módszerek alatt értette például a halálbüntetés bevezetését a fronton²⁹ – amit maga Lavr Kornilov tábornok is támogatott –³⁰ és a hadseregen belüli bolsevik agitátorok megbüntetését. Mivel „nem kapott utasításokat a komiszári jogkörét illetően”,³¹ azaz hatásköre tisztázatlan maradt így bolsevik-ellenes álláspontját nem foganatosították az orosz hadseregben. Így a bolsevikok gyűléseket tarthattak az orosz hadsereg többi egységében, azaz továbbra is agitálhattak.³²

²⁴ Uo. 8.

²⁵ Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016; Watson, David Robin: The Krasin-Savinkov Meeting of 10 December 1921, In: Cahiers du Monde russe et soviétique, Vol. 27, No. 3/4. [Jul-Dec, 1986]. 468.

²⁶ Medlin, D. Virgil: Alexander Fedorovich Kerensky, In: Proceedings of the Oklahoma Academy of Science, volume 51, 1971. 128.

²⁷ Савинковъ, 1919. 3.

²⁸ Uo.

²⁹ Kerensky, Alexander Fyodorovich: The prelude to bolshevism, New York, Dodd, Mead and Company, 1919. 7 – 8.

³⁰ Савинковъ, 1919. 6.

³¹ Uo. 4.

³² Uo.

Szavinkov gyűlölete a bolsevikok iránt e helyzetben abból fakadt, hogy az Ideiglenes Kormány nem mert döntéseket hozni, a Pétervári Szovjet jóváhagyása nélkül, és hogy Kerenszkij a Szovjet véleményét többre tartotta, mint a hadsereg érdekeit és fejlesztését.³³ Szavinkov hazafias meggyőződése újból bebizonyosodik, mivel a Pétervári Szovjet tagjait a bolsevik jelzön kívül „zimmerwaldistának”³⁴ is nevezi: „*akiknek idegen a haza gondolata, a haza szeretete és a front megtartásáért való aggodalom.*”³⁵ Szerinte ezt a két problémát (vagyis a bolsevik agitációt és a Szovjet beleavatkozást a politikai döntéshozatalba) azzal kell megoldani, hogy olyan embereket kell tenni a hadügyminiszteri és a főparancsnoki pozíciókba, akiket nem tudnak külsőleg befolyásolni.³⁶ Szavinkov Kornilov tábornokot tartotta a legalkalmasabb embernek a hadsereg újjáépítésére, ezért sürgőnyt küldött Kerenszkijnek, hogy csoportosítsák át a délnyugati front műveleteit (név szerint a 8-ik, 7-ik, 11-ik hadsereg műveleteit) Kornilov tábornok alá, Kerenszkij azonban ezt visszautasította és Szavinkovot a hatásköre túllépésével vádolta.³⁷ Végül a Délnyugati Front Végrehajtó Bizottságának – vagyis az Iszkomitjuz³⁸ – közbenjárása döntött, ami támogatta Szavinkov kérvényét.³⁹ Ezt az ügymenetet érthetően nehezítette, mondván: „*...a komisszár kérvényét, vagyis az Ideiglenes Kormány (képviselőjének) kérvényét figyelmen kívül hagyták, míg az Iszkomitjuz sürgőnye azonnali eredményeket ért el.*”⁴⁰

1917. július 16-án⁴¹ Szavinkov részt vett egy katonai konferencián a főparancsnokságon,⁴² Kerenszkij meghívására. Itt az úgynevezett „Kornilov program” mellett szólalt fel, aminek három pontja millitarizálná az orosz közéletet és szigorúan figyelné a bolsevik aktivitást a katonaságban.⁴³ Az a tény, hogy egy komisszár részt vehetett egy olyanfajta bizalmas eseményen – miniszteri meghívással – amin a hadsereg főbb vezetői is részt vettek, mint Bruszilov, Gyenyikin vagy Alekszejev sokat mond Kerenszkijnek az akkori Szavinkovba vetett bizalmáról. A konferenciát követően Kerenszkij – elhatározva, hogy Bruszilovot leváltja,

³³ „*...a hadügyminisztert, Kerenszkijt, nem csakis a hadsereg érdekei hajtották, hanem a Pétervári Szovjet döntései és állásfoglalásai...*” (Uo.)

³⁴ A II. Internacionálé háború ellenes konferenciájára utalva

³⁵ Uo. 4.

³⁶ Uo. 5.

³⁷ Uo.

³⁸ Ebben a korban – mint a forrásokból kiderül – az orosz nyelvben gyakran használtak ehhez hasonló szavakat, amik több szó összetételéből álltak

³⁹ Uo. 5 – 6.

⁴⁰ Uo. 6.

⁴¹ Ónaptár szerinti dátum

⁴² Mogiljovban (ma Fehéroroszország)

⁴³ „1) A katonai szervezeteket bevonni bizonyos legális szervezetekbe...3) különösen odafigyelni a hátországra, ahol a tartalékos zászlóaljak, a bolsevizmus melegágyai vannak.” (Uo. 8.)

mint főparancsnokot – Szavinkovhoz fordult tanácsért az utód kijelöléséről.⁴⁴ Szavinkov nem meglepően, Kornyilov tábornokot javasolta a posztra.⁴⁵

Az új kormány megalakulását követően Szavinkov lett a hadügyminisztérium igazgatója.⁴⁶ Kifejezi csalódottságát az új (koalíciós) kormány gyengeségét illetően a következő visszaemlékezése: „*Előre lehetett látni, egy műszövetség, vagyis egy becsstelen koalíció, nem fogja elérni a szükséges vaskezü irányítást...*”.⁴⁷ Ezen az új posztján, szélesebb rálátása volt az orosz hadsereg belső ügyeire, így csakhamar rájött, hogy az Ideiglenes Kormány helyzete nem annyira stabil, mint amilyennek gondolta. A bolsevik és a – akkor még teljes erővel jelen lévő – német fenyegetésen kívül a hadseregen belüli összeesküvések is veszélyt jelentettek a kormányra. Egy különösen, ami Mogiljovban – vagyis a főparancsnokságon – szerveződött.⁴⁸ Miután ezt Filolenko, Szavinkov segédje – és kémje a főparancsnokságon – és maga Szavinkov is jelentette Kerenszkijnek, az ismételten figyelmen kívül hagyta bizalmasát, Filolenko-t pedig még szóbeli megrovásban is részesítette, mondván: „*Beleavatkozott egy olyan dologba, ami nem a sajátja*”⁴⁹ Saját frusztrációi okán Kerenszkij, Szavinkov valamennyire megértette az összeesküvők szándékát,⁵⁰ azonban teljesen ellenezte azokat, mivel minden ehhez hasonló kísérlet – az ő véleménye szerint – a hadsereg újjáépítésének kudarcához vezetett volna.⁵¹ Az előbbi véleményét, és azt, hogy Kornyilov tábornokot ő nem támogatta volna egy ilyen puccsban, többször is elmondta a felettesének.⁵²

Szavinkov legnagyobb akadályja céljai elérésében nem más volt, mint maga Kerenszkij, aki hírhedt volt bizonytalanságáról. Kerenszkij – és általa az egész Ideiglenes Kormány – és Szavinkov között súlyos nézeteltérések voltak. Kerenszkij egy esetben megkísérelte Szavinkovot öntörvényűnek beállítani, amikor nem vette figyelembe Kornyilov tábornok értesítését Pétervárra látogatásáról, így Szavinkovot engedetlenséggel vádolta.⁵³ Egy esetben szándéka ellenére csaknem sikerült megszabadulnia ettől a hátatlan beosztástól, amikor is a hadügyminisztérium augusztus elején listát állított össze az Ideiglenes Kormányra veszélyt

⁴⁴ Uo. 8 – 9.

⁴⁵ Uo. 9.

⁴⁶ Uo. 10.; Az angolszász források és szakirodalmak ezt a posztot „hadügyminiszterhelyettesnek” nevezik

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo. 11.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ „*bár hazafias, de destruktív*” (Uo. 12.)

⁵¹ „*Aggasztott, hogy e összeesküvés Kornyilov tábornokot a fegyveres fellépés útjára tereli...a hadsereg feltámasztásának halálát jelentené*” (Uo. 11.)

⁵² Uo. 7.; 21.; 27.

⁵³ „*...Kornyilov tábornok 10-én érkezik és erről sürgőnyt is kapott tőle 7-én, és azt se tudtam feltételezni, hogy Kerenszkij azt kiáltja ki, hogy én öntörvényűen hívtam Pétervárra Kornyilovot.*” (Uo. 15.)

jelentő, letartóztatandó személyekről, ezt pártállás szerint baloldali és jobboldali listára osztották. Kerenszkij míg a jobboldali listát habozás nélkül aláírta, a baloldali lista neveinek több mint felét kihúzta majd aláírta. E helyzetet rontotta még tovább a – szintén SR-es – belügyminiszter Avkszentjev, aki kettő kivételével minden nevet kihúzott a listáról, mielőtt aláírta volna.⁵⁴ Kerenszkij engedményeit a bolsevikok felé az utóbbi esetleges retorziójától való félelemmel lehet magyarázni. A hadügyminisztériumi munka otromba akadályozása arra a döntésre juttatta Szavinkovot, hogy lemondjon a posztjáról, azonban ezt Kerenszkij visszautasította.⁵⁵

Az augusztusban bekövetkező Kornyilov puccs okai között Szavinkov több tényezőt is fontosnak tartott. Elsősorban maga Kerenszkij személyében találta meg a problémát, hisz annak folytonos bizonytalankodása sarkallta Kornyilov tábornokot a cselekvésre,⁵⁶ illetve az, hogy Kornyilov tábornok tudta: Kerenszkij katonai riválist lát benne.⁵⁷ Kerenszkij hezitálása elérte a tetőpontját egy a hadügyminisztérium által – pontosabban Filolenko által – készített memorandum esetében. Ezt a dokumentumot Kerenszkij többszöri kérésére sem volt hajlandó aláírni.⁵⁸ A következő pont miatt: „*1) Törvényjavaslat, a hátszágbeli katonai bűncselekményekért való halálbüntetés bevezetéséről.*”⁵⁹ A memorandum valójában a Kornyilov-program végrehajtásának kiérleltebb változata volt – mivel a Kornyilov által kidolgozott első változat nem ígérkezett kellően hatékonynak⁶⁰ – így érthető, hogy Kornyilov tábornok ragaszkodott a szigorítás elfogadásához, és a kormány általi ratifikálásához. Szavinkov szerint a puccshelyzet kialakulásában nagy szerepet játszott egy félreértés is, amit Vlagyimir Lvov⁶¹ államférfi okozott, teljesen felmentve a felelősség alól Kornyilovot. Lvov (felhatalmazás nélkül, de bizonyára szándékosan) Kerenszkij nevében beszélt Kornyilovval és három lehetőséget kínált fel neki.⁶² Kornyilov – abban a hitben, hogy Lvov szavai Kerenszkij szavai – a három közül azt a lehetőséget választotta, hogy a fő hatalom az övé és Kerenszkijé legyen, megosztva.⁶³ Az elfogadást Lvov egy sürgönnyel a következőképp közölte

⁵⁴ Uo. 15 – 16.

⁵⁵ Uo. 16.

⁵⁶ „*A semmittevése (Kerenszkijnek) lehetővé tette, hogy az összeesküvés erőre kapjon, és erőre kapva, a visszaállíthatatlan augusztusi eseményeket véghez vigye*” (Uo. 12.o.)

⁵⁷ Uo. 14.

⁵⁸ Uo. 15.

⁵⁹ Uo. 13.

⁶⁰ Uo. 12.

⁶¹ Korábban a Szent Szinódus főtanácsosa; A szerepét Kerenszkij is megerősíti, habár ő nem tartja az ügyet félreértésnek, mint Szavinkov (Kerensky, 1919. 162.)

⁶² Савинковъ, 1919. 25.

⁶³ Uo. 25.

Kerenszkijjel: „*a főparancsnok követelte az összes polgári és katonai hatalom neki való átadását.*”⁶⁴

Kornyilov tábornok, mint egy határozott katona, végig fenyegetést jelentett Kerenszkij gyenge kormányára. A háborús és csaknem polgárháborús zűrzavarban (emlékezzünk Szavinkov még csak azt sem tudta, milyen jogai vannak komiszárként), ellenkező érdekek és eszmék és a bizalmatlanság rendszerében az Oroszországot megmenteni kívánó Kornyilov szembe került az Ideiglenes Kormánnyal. A „puskaporos hordót”, ami Kornyilov volt, végül Lvov öntörvényű szikrája gyújtotta be, kimutatva az Ideiglenes Kormány dezorganizáltságát és gyengeségét azok előtt, akik lesték és várták annak megbuktatását. Valószínűleg van igazság abban az elgondolásban, hogy a puccs egy félreértés volt, azonban a félreértés következménye – név szerint Kornyilov menesztése – kiváló ürügyet szolgálhatott Kornyilovnak ahhoz, hogy eltávolítsa a gyengekező Kerenszkijt a miniszterelnöki és hadügyminiszteri székből.

A puccs alatt, Szavinkov próbálta kibékíteni a két felet, felhívni a figyelmet a feltételezése szerinti félreértésre.⁶⁵ Erre az időre Kerenszkij kinevezte Szavinkovot Pétervár katonai kormányzójának.⁶⁶ A próbálkozásai sikertelennek bizonyulnak, a puccskísérlet megbukott. A kudarc következtében az Ideiglenes Kormány meggyengült, míg a bolsevikok megerősödtek. Szavinkov elvesztette azt az embert, akiben az orosz hadsereg megmentőjét látta. A puccs után az SR vezetője, Csernov, Szavinkov ellen agitált az SR lapjában. A letartóztatását kívánta annak okán, hogy közeli kapcsolatot ápolt Kornyilovval, és ő nevezte ki főparancsnokká. Az előbbi vádak és annak következtében, hogy elbocsájtották a kormányzói posztjából,⁶⁷ személyéről szóbeszéd kapott lábra, tápot adva Csernov agitációjának.⁶⁸ Az SR Központi Bizottsága magyarázatot követelt, azonban Szavinkov ezt nem volt hajlandó megadni olyan SR-esek körében, akik a bolsevikokhoz húztak, név szerint említve Mark Natanszont. Így kizárták az SR-ből.⁶⁹

Cselekedetei az Ideiglenes Kormányban sok mindent elárulnak Szavinkov eszméiről, akkori céljairól. Mivel a hadügyminisztérium kötelékében dolgozott és az első világháború javában zajlott, a „Harmadik Oroszország” képe még nem alakulhatott ki benne. Szavinkov ekkor még tántoríthatatlan híve a „Második Oroszország”, vagyis az „Első Oroszország” cári

⁶⁴ Uo. 24.

⁶⁵ Uo. 25.; „26-a és 27-e éjszakáján, illetve az utóbbi egész délutánján sürgönyöket cseréltem Filolenkoval és Kornyilov tábornokkal” (Uo. 26.)

⁶⁶ Uo. 27.

⁶⁷ A többi posztjáról ő maga mond le (Uo. 29.)

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

rendszerét megbuktató Ideiglenes Kormány rendszerének. Kerenszkijjel való nézeteltérése ellenére annak bukását Oroszország pusztulásával azonosítja és a pusztulását látni kívánó bolsevikokat és a Pétervári Szovjetet e „Második Oroszország” rákos daganatainak tekinti. Az SR-es – azon belül paramilitáris – származása megmutatkozik az általa javasolt módszereken, mint például a halálbüntetés bevezetése, vagy az úgynevezett „parancsnoki fegyelmi rendszer” szorgalmazása, amik nagyobb összhangban állnak a cári rendszer alatt is szolgáló tábornokok álláspontjával, mint a – szintén SR-es – Kerenszkijével. Az SR-ből való kizárása elindította Szavinkovot az önálló politikai útkeresés pályáján. S itt megfigyelhető legkorábban ama tendencia, hogy mindig egy nagyobb befolyású vezetőhöz, tábornokhoz kötődik, benne látja a haza megmentőjét, 1917-ben ez a személy Kornilov volt, később Vrangel tábornok lett.

A Bolsevikokról és a Bolsevizmusról

A bolsevikokat Szavinkov nem a Vörös Hadsereg katonáival és tisztjeivel azonosította⁷⁰ hanem a Szovnarkom⁷¹ vezetőivel. Különösen három nevet tartott meghatározónak: Lenin, Trockij és Zinovjev⁷² (néhol Zinovjev helyett Dzerzsinszkij).⁷³ Szerinte nyilvánvaló, hogy az orosz nép elégedetlen a bolsevikokkal és a többség ellenük van.⁷⁴ Szerinte a bolsevizmus térnyerése egy ember hibája: Kerenszkijé, minthogy: *„túlságosan is sokat fejlődhetett alatta.”*⁷⁵

Az ellenszenv már kialakul az 1917-es évben, mivel Szavinkov az Ideiglenes Kormány aláásóit látta a bolsevikokban. Veszélyesnek tartotta őket háborúellenes agitációjuk és a Péterváron felállított ellenkormányuk miatt. Szavinkov a hazafisága miatt már összetűzésbe került az SR-el⁷⁶ így nem meglepő, hogy a bolsevikokkal is hasonló nézeteltérése volt.⁷⁷ Kifogásolta többek között a *„világforradalom, világegyesítés...”*⁷⁸ bolsevik doktrínáját.

⁷⁰ Савинковъ, 1920. 12.

⁷¹ A Népbiztosok Tanácsa a bolsevik végrehajtó hatalom csúcs intézménye

⁷² Uo. 9.; 41.

⁷³ Uo. 33.

⁷⁴ Uo. 12.

⁷⁵ Uo. 7.

⁷⁶ Savinkov, 1917. 29 – 30.

⁷⁷ „Mit agitáltak? Azt, hogy nincs haza.” (Савинковъ, 1920. 41.)

⁷⁸ Uo. 42.

Háborúellenességüket sem nézte jószemmel, mondván: „Ezekkel érvelve, aláírták a szégyenletes békét Breszt-Litovszknál.”⁷⁹

Szavinkov háborúpártisága két forrásból eredhet, az egyik, a hűsége a háborút folytatni kívánó Ideiglenes Kormányhoz, a másik Szavinkov germanofóbiája, ami miatt Oroszország legyőzendő riválisát látja a németekben⁸⁰ akik – szerinte – sohasem lehetnek Oroszország szövetségesei.⁸¹ Az általa megálmodott „Harmadik Oroszország” két fő veszélyeztetőjét, a bolsevikokat és a németeket összekapcsolja, mondván: „Nincs olyan, hogy bolsevizmus, olyan van, hogy németbolsevizmus. A bolsevik veszély nem csak egy kommunista veszély, hanem egy német, egy pángermán, és talán egy Hohenzollern⁸² veszély is.”⁸³ A két veszély összekapcsolása valószínűleg abból fakad, hogy Lenin német segítséggel jutott Oroszországba.

Szavinkov bolsevikokkal szembeni ellenszenvének másik oka a hadikommunizmus. Az SR programjának sarokköve – a földtulajdon paraszti kézbe helyezése – s a „földet a népnek”⁸⁴ elve számára is kardinális tétel. A hadikommunizmus bevezetése ezt az elvet teszi semmivé.⁸⁵ Mivel a bolsevikok által véghez vitt földosztást nem említi sehol, valószínűleg azt nem tartja igazi földosztásnak, annál is inkább, mert mint a kolhozosításkor kiderült, nem adták a parasztok tulajdonába a földet, csupán használatába. Egy másik ehhez tartozó ellentét a bolsevikok munkásokra való alapozása, annak ellenére, hogy Oroszország számottevő többsége a parasztság.⁸⁶

Szavinkov a bolsevik Csekában – élén Dzerzsinszkijjal – az Ohrana utódját látta, mondván: „Oroszországban a Cseka felváltotta az Ohránát, a falhoz állítás felváltotta a

⁷⁹ Uo. 41.

⁸⁰ „Muszáj elkerülnünk a németek dominanciáját, azokét a sovinszta németekét...” (Uo. 11.)

⁸¹ Egy német szövetség Oroszországnak német technológiát jelent... német vezérkart, német szakértőket és orosz emberi erőforrásokat, az orosz katonák ágyúöntelék pozícióját jelentené.” (Uo. 30 – 31)

⁸² A Hohenzollern veszély említése azért is furcsa, mert a mű, amiben ezt leírja 1920-ban jelent meg, bő két évvel a Hohenzollern-ház trónfosztását követően

⁸³ Uo. 24.

⁸⁴ Uo. 20.

⁸⁵ „A paraszterdekeket meg kell védeni, úgy, hogy minden paraszt tudja...hogy a vörösök nem fogják elvenni a termését...” (Uo. 10.)

⁸⁶ „Nem szabad elfeledni, hogy Oroszország nem a földesurak, nem a tisztviselők, még csak nem is maga és én, nem is a városi munkásság, hanem mindenek felett, a megszámlálhatatlan paraszttömeg.” (Uo. 21.)

bitófát.”⁸⁷ Leonyid Kraszinnal⁸⁸ való találkozása során feltételnek nevezi meg felosztatását a zöld hadseregek⁸⁹ kapitulációjához.⁹⁰

Az írásaiban a bolsevikokat mindenféle sérelmező jelzővel illette, mint „alávaló emberek”⁹¹ vagy „Pokolbéli Szörny”,⁹² ami alátámasztja a mély gyűlöletét irántuk. Mindenféle megegyezést velük elutasított,⁹³ habár ő maga találkozott és tárgyalt a bolsevik Kraszinnal a későbbiekben. Úgy gondolta, hogy a „Pentagrammbéli Internacionálé”⁹⁴ -t csakis a volt Orosz Birodalomból kiszakadt új országok szövetsége tudja legyőzni.⁹⁵ Szavinkov leírja azt a vízióját, ami szerint egy bolsevik győzelem esetén történne: „*És amikor Európa már romokban fog heverni és a gaz el fogja lepni Párizs utcáit, mint a Lityelnij Prospektet, amikor a Londoni gyárak leállnak, amikor Berlinben nem lesz vízellátás vagy fény, mint Pétervárott, akkor mit fog számítani a Versailles-i szerződés, mit fog számítani bármely szerződés... visszatérés a középkorhoz.*”⁹⁶

Szavinkov SR-baloldalisága ellenére még mindig jobban bízott a cári rendszer alatt szolgáló régi vágású tábornokokban, mint Kolcsak vagy Gyenyikin. Ennek okai a fentebb említett nézeteltérések, továbbá egy lehetséges ok Szavinkov nézetei a zsidókról. A műveiben, amikor megemlít egy-egy zsidó származású baloldalt, aki nevet változtatott, mint Trockij vagy Martov, legalább egyszer megemlíti a születéskori vezetéknevüket, jelezve zsidó származásukat.⁹⁷ Ez az ellenszenv a bolsevikok iránt meghatározta Szavinkov hátralévő életét.

Szavinkov és a fehér mozgalom

⁸⁷ Uo. 11.

⁸⁸ A bolsevikok londoni nagykövete

⁸⁹ Ukrajna keleti részén és Oroszország dél-nyugatán felbukkanó decentralizált fegyveresek (C. Landis, Erik: Who Were the „Greens”? Rumor and Collective Identity in the Russian Civil War, In: The Russian Review, Vol. 69, No. 1 (Jan., 2010). 32.)

⁹⁰ Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016

⁹¹ Савинковъ, 1920. 14.

⁹² Uo. 25.

⁹³ „Először is, meg kell érteni, hogy semmi fajta megegyezés nem lehetséges a bolsevikokkal, semmilyen körülmény alatt.” (Uo. 14.)

⁹⁴ Uo. 42.

⁹⁵ Uo. 15.

⁹⁶ Uo. 42.

⁹⁷ „...Zederbaum (Martov) rajongói, akik a testvérgyilkos szörnyű háború miatt sikoltoznak.” (uo. 44.) ; „Bronstein-Trockij önkényesen uralkodik...” (Uo. 43.)

A fehér mozgalommal nem sokkal a nagy októberi szocialista forradalom után találkozott, és annak részese lett. S itt alakulhatott ki a kozákok iránti mély tisztelete, mivel a „Kozák Katonai Unió”⁹⁸ segített neki egy alkalommal a Donon való átkelésben. Moszkvába ment és ott szervezkedett a bolsevikok ellen 1918-ban. Ezt Mikhail Alekszejev tábornoknak, vagyis a fehér Önkéntes Hadsereg alapítójának az utasítására tette.⁹⁹ E szerveződés nem csak Moszkvára terjedt ki hanem Ukrajnára¹⁰⁰ és Jaroszlavlra is.¹⁰¹ Miután ez a szervezkedés lelepleződött és feloszlott, Szavinkov Kolcsak admirális képviselője lett Párizsban 1918–1919 között.¹⁰² A szélesebb fehér mozgalommal töltött ideje elegendő betekintést nyújtott neki a mozgalom főbb vezetőinek¹⁰³ tetteibe és – Szavinkov véleménye szerinti – hibáiba. Név szerint Gyenyikin és Jugyenics tábornokok és Kolcsak admirális politikai meglátásaiba és tevékenységébe.

Szavinkov nem kívánta bírálni a fehér mozgalom vezetőit, mivel azok a bolsevikok ellen harcoltak,¹⁰⁴ sőt a „*méltó orosz férfi*” jelzővel illette őket.¹⁰⁵ Ugyanez igaz az orosz tisztekre, akik szenvedéseinek leírására Szavinkov külön fejezetet szánt, mondván: „*Megerősítem: Ennek a beszédnek nem a bűnök megbocsátásáról kellene szólnia. Ha bűnösök voltak, akkor a mérhetetlen bűnhődésük megváltotta őket.*”¹⁰⁶ Viszont a vezetők hibáiból igen is tanulni kell szerinte, mondván: „...*de annak érdekében, hogy a múlt legdestruktívabb hibáit ne kövessük el újra, jogunk és kötelességünk megtudni (azokat)...*”¹⁰⁷

A legismételtebb megállapítása a fentebb említett vezetőkkel és a szélesebb fehér mozgalommal szemben azok maradisága volt: minden vonatkozásában, legyen az politikai, katonai vagy gazdasági ügy. Axióma volt számára, hogy a mozgalom többsége monarchista és a régi rendszert szeretné visszaállítani.¹⁰⁸ Ugyanakkor, eszméinek visszatérő eleme, hogy a régít és múltbélit nem lehet visszahozni.¹⁰⁹ A fehér mozgalom restaurációs erőfeszítéseit alapvető

⁹⁸ Uo. 8.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Tobenkin, Elias: Boris Savinkov: The conversion of the Soviet's Most Spectacular foe, In: Current History (1916-1940), Vol. 21, No. 3 (December 1924). 392.

¹⁰¹ Савинковъ, 1920. 8.

¹⁰² Tobenkin, December 1924. 392.

¹⁰³ Itt érdemes megjegyezni, hogy a fehér mozgalom megosztott volt, a különböző hadurak saját törvényeket és rendeleteket adtak ki

¹⁰⁴ Савинковъ, 1920. 46.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo. 39.

¹⁰⁷ Uo. 46.

¹⁰⁸ „Érti e Gyenyikin, hogy a kozákok és a parasztság fogja újjáépíteni Oroszországot, nem az ingatlantanácsosok, kormányzók és a cárista miniszterek?” (Uo. 52.)

¹⁰⁹ Uo. 21.; „Meg kell érteni, hogy nem lehet visszatérni a régihez” (Uo. 30.)

hibának tekintette: „Kolcsak, Gyenyikin és részben Jugyenyics tapasztalatai végleg elítélték Oroszország újjáépítésének ily módjait.”¹¹⁰

E hibák között van Gyenyikin földtörvénye, ami kudarcot vallott abban, hogy tényleg földet adjon a parasztnak, hisz voltak olyan megyék, ahol a parasztnak egyáltalán nem kaptak földbirtokot, míg, ahol kaptak, az nem volt elegendő.¹¹¹ Emellett a törvénykezet kárpótlási igény jogot biztosított az érintett földesuraknak, amit a parasztnak természetben voltak kötelesek fizetni.¹¹² Így biztosította Gyenyikin a földesurak támogatását – a parasztság kárára.

Szavinkov a hajdani Orosz Birodalom népeinek további szoros együttműködését szorgalmazta, kiváltképpen a bolsevikok elleni küzdelemben. Így érthető módon nehezményezte a tényt, hogy a fehér vezetők ellenséggé kezelték az újonnan függetlenedett népeket.¹¹³ Ahelyett, hogy szövetségeket kötöttek volna, ellenségekbe tették az inkább fehérekkel szimpatizáló utódállamokból már azzal, hogy nem ismerték el azok függetlenedését.¹¹⁴ E felfogással, Szavinkov föderális Oroszországa sem születhetett meg Kolcsak, Gyenyikin vagy Jugyenyics jóvoltából.

Szavinkov felfogása szerint mindenkinek, aki a bolsevikok ellen van, az lényegében fehér és egyesülniük kellene a bolsevikok legyőzésére.¹¹⁵ Kornyilov és Kolcsak halála után Szavinkov Vrangelt tábornoknál találta meg azt a katonát, aki képes lehetett volna végrehajtani a „Harmadik Oroszország” megvalósításának tervét.¹¹⁶ Vrangelt tábornok úgy tűnik okult elődei hibáiból, s nem harcolt az utódállamok népeivel.¹¹⁷ Szavinkov szemében ennél is fontosabb cselekedete az volt, hogy földet osztott a parasztságnak,¹¹⁸ s ezzel szélesítette a bolsevikok elleni küzdők társadalmi bázisát.

A „Harmadik Oroszország”

¹¹⁰ Uo. 32.

¹¹¹ Uo. 22.

¹¹² Uo. 23.

¹¹³ „Több, mint százmillió volt orosz polgárt, nem csak nem buzdítottak a közös harcra, hanem részben ellenséggé, részben egyszerűen külföldinek nézték őket” (Uo. 47.)

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ „Vessük magunk mögé minden különbséget, a jobb és baloldal, a monarchisták, köztársaságpártiak és szocialisták egyesüljenek, hogy szembeszálljanak a közös ellenséggel...” (Uo. 49.)

¹¹⁶ „Hisszük, én hiszem és a hozzám jött kozákok is úgy hiszik, mint én, hogy Ön, Tábornok, látta ezen rothadt fájdalekat, és megfogja gyógyítani őket...” (Uo. 54.)

¹¹⁷ Uo. 33.

¹¹⁸ Uo. 4.

A Szavinkov „Harmadik Oroszország” –jának koncepciója, s annak alapelemei – ti. demokratikus, paraszti és szabad Oroszország¹¹⁹ – amikor azokat papírra vetette még teljesen újak az orosz politikai életben. Egy harmadik út víziója és programterve volt a polgárháború káoszában: „...azok, akik szolgálják idegenkednek mind a restaurációtól, mind a bolsevizmustól...”¹²⁰ De a „Harmadik Oroszország” eszméje nem merül ki e mondatban, hisz egy járatlan úton haladva kellett irányt mutatnia, s nem csak hazája népének, hiszen Oroszország hatalmi potenciálja révén törekvéseinek nemzetközi dimenziói is voltak.

Az eszme alaptézise a földbirtokok újrafelosztása, a paraszti kisbirtokokosságra alapozni a politikát,¹²¹ azokra az emberekre, akiknek az érdekei és véleményei eddig nem számítottak: „a józaneszű paraszt”-ra¹²² aki e „Harmadik Oroszország” meghatározó eleme lenne.¹²³ A parasztság támogatása abból az egyszerű tényből következett, hogy az orosz társadalmat még a világháború után is nagyjából a parasztság alkotta, s az ország gazdaságát is az agrárium határozta meg.¹²⁴ Míg a bolsevikok a Németországot és Angliát alapul vevő marxi ideológia alapján akarták Oroszországot építeni, Szavinkov Oroszország gazdasági és demográfiai adottságai mentén tette volna azt. E megálmodott államrendszerben nagybirtokosok osztálya – kiknek száma a korszakban körülbelül százharmincezer főre tehető¹²⁵ – a föld újrafelosztásának függvényében megszűnne létezni, jobban mondva, ez már megtörtént¹²⁶ és ez a „Harmadik Oroszország” programban is megkérdőjelezhetetlen tényként rögzül: „Nem lehet többmillió ember tulajdonát elvenni, nem számít, hogyan jutottak hozzá.”¹²⁷ Szavinkov az agrárszocialista álláspontját Franciaország példájával támasztotta alá, és szerinte a franciák agrárstruktúrájuk következtében nyerték meg a háborút és emiatt nem bukkant ott fel a bolsevizmus.¹²⁸ E földrendelkezés nem csak a földesúri birtokokat érintené, hanem az Orosz Ortodox Egyház kezén lévő birtokokat is.¹²⁹ E újraelosztást a „Harmadik Oroszországot” vezető parasztság végezné el, mivel: „Csak a parasztok maguk tudják, hogy lehet lelkiismeretesen

¹¹⁹ Uo. 8.

¹²⁰ Uo. 17.

¹²¹ Uo. 18.

¹²² Uo. 19.

¹²³ „A megszámlálhatatlan paraszttömeg az igazi orosz nép, és mi mind csak a maradék, a tisztviselők, a tisztek, az értelmiség, mi nem vagyunk több csak a szolgálói.” (Uo. 21 – 22)

¹²⁴ Uo. 21.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ Uo. 20.

¹²⁷ Uo. 21.

¹²⁸ Uo. 22.

¹²⁹ Uo.; E gondolat nem bizonyíték Szavinkov ateizmusára, mivel nem egyszer használ vallásos kifejezéseket is.

felosztani a földet és hogy hol kell megőrizni az obscsinát,¹³⁰ és hogy hol kell tulajdonná változtatni.”¹³¹

Hogy kik a hívei e „Harmadik Oroszországnak”? A válasz bizonyára nem egyszerűen az, hogy azok, kik se nem bolsevikok és nem a visszarendezés (a restauráció) hívei. Utóbbi esetben Nesztor Mahno¹³² is a „Harmadik Oroszország” építője lett volna. Szavinkov azonban azt is leszögezte, hogy egyvalaki csak akkor igazi híve ennek az ideológiának, ha az összes tézisétfogadta. Ezt egy példával szemléltette: *„A volt földesúr, aki a parasztok földhöz való jogáról beszél, majd azonnal szabályokat hoz az erdőkről és a többi földről, ez már nem sajnálatot, hanem dühöt és neheztelést vált ki.*”¹³³ Ugyanez vonatkozik minden más politikai nézetet vallóra és társadalmi osztályra, legyen az tábornok vagy közkatona, illetve jobb vagy baloldali.

A „Harmadik Oroszország” megteremtői a parasztok és kozákok lesznek, mégpedig az összehívandó Alkotmányozó Nemzetgyűlés felhatalmazásával és által.¹³⁴ E szervezet lényegében a parasztság működési fóruma lenne, ahol ők és a kozákok kinyilváníthatnák szabad akaratukat.¹³⁵ Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés döntené el az államformát is.¹³⁶ Mivel a „Harmadik Oroszország” nem csak orosz kezek munkájából épülne fel, minden „tagállam” rendelkezne Alkotmányozó Nemzetgyűléssel.

A „Harmadik Oroszország” elveinek megalapozója ugyanakkor nem Szavinkov, hanem a narodnyik forradalmár Nyikolaj Csajkovszkij volt.¹³⁷ Programjának alapfogalmai: *„Oroszország, földet a népnek; népek szövetsége, alkotmányozó nemzetgyűlés*”¹³⁸ Szavinkov követendő példaképként tekintett a mű írása idején még élő, forradalmár Csajkovszkijra, aki alapító tagja volt a Szavinkov által szervezett „Szövetség a Haza és a Szabadság védelméért” antibolsevista szervezetnek.¹³⁹ Nem kérdéses, hogy Csajkovszkij meghatározóan inspirálta Szavinkov „Harmadik Oroszország” elméletét és programját.

¹³⁰ A faluközösséget

¹³¹ Uo. 22.

¹³² Ukrán anarchista forradalmár az orosz polgárháború idején

¹³³ Uo. 17.

¹³⁴ Uo. 18.

¹³⁵ Uo. 51.

¹³⁶ „Alkotmányozó nemzetgyűlésen keresztül, egy új, erős, paraszti „harmadik” Oroszország felépítéséről. Én, mint köztársaságpartí, azt mondanám, hogy a Nagy Orosz Szövetségi Köztársaság felépítéséről. De az államforma kérdése nem a mi döntésünk.” (Uo. 33.)

¹³⁷ Encyclopaedia Britannica, vol. 32, 1922. 782.

¹³⁸ Савинковъ, 1920. 50 – 51.

¹³⁹ Encyclopaedia Britannica, vol. 32, 1922. 782.

Szavinkov külpolitikai elképzelései és tevékenysége

A Breszt-Litovszki béke és az orosz polgárháború zűrzavara széthasította a volt Orosz Birodalom területét és népeit. Mind a bolsevikok és a fehérek e területek visszaszerzését kívánták. A bolsevikok megtámadták az újonnan függetlenedett Lengyelországot,¹⁴⁰ a fehér tábornokok pedig a grúzokkal és ukránokkal hadakoztak.¹⁴¹ A bolsevikok irredentizmusa sok hazafit a soraikba állított, köztük egy olyan híres tábornokot is mint Bruszilov.¹⁴²

Az első lépés a „Harmadik Oroszország” irányába a bolsevikok legyőzése lett volna a volt Orosz Birodalom valamennyi népeinek és utódállamainak összefogásával.¹⁴³ A népek önrendelkezése az elméleti sarokköve Szavinkov eszméinek. Vagyis az, hogy a „Harmadik Oroszország” a hajdani Orosz Birodalom népeinek föderális szövetsége legyen.¹⁴⁴ Viszont ellentmondásos módon a népek önrendelkezésétől és a demokrácia gyakorlatából csupán egyetlen eredményt várt Szavinkov, azt, amit ő gondolt helyesnek: *„...egy lett, egy grúz vagy egy ukrán, minden körülmények között független szeretne maradni, minden körülmények között ellenségeskedni szeretne Moszkvával, akkor... utat tévesztett, hogy nem érti a saját érdekeit és nem érdekli a független országa jövője.”*¹⁴⁵

Arra, hogy miért egyezne bele ebbe az ukrán, a grúz vagy az észt nép, Szavinkov a kulturális és gazdasági köteléket hozta fel: *„Olyan nincs, hogy nem lesz újjászervezve,”*¹⁴⁶ mert *a gazdasági, politikai és kulturális kölcsönös készítés akkora, hogy minden korábbi viszályt és gyűlölködést elhallgattat.*¹⁴⁷ A Szavinkov által várt döntést az Oroszországhoz csatlakozásról ezen országok alkotmányozó nemzetgyűlései hozták volna meg. Érdekes tény, hogy akárhányszor az elszakadt népeket említi, csak a fehér és keresztény népekről beszél, Oroszország Közép-Ázsiai régiójáról szó sincs víziójában, így a népeiről sem. Lehetséges, hogy

¹⁴⁰ Савинковъ, 1920. 40.

¹⁴¹ „Gyenyikin Grúziával és Ukrajnával küzdött” (Uo. 47.)

¹⁴² Uo. 40.

¹⁴³ „...hogy Lengyelország, Finnország, Lettország, Észtország és a többi most már független állam nem ellenségei az orosz demokráciának, hanem szövetségesei és barátai, hogy csakis közös erővel lehet legyőzni a világ gonoszát: a bolsevizmust.” (Uo. 16.)

¹⁴⁴ Uo. 17.; 33.; 35.

¹⁴⁵ Uo. 34.

¹⁴⁶ Vagyis, hogy nem lesznek újra egyesítve a volt Orosz Birodalom területei

¹⁴⁷ Uo. 28.

őket nem illelné ugyanaz a „népi önrendelkezés”, ami járt volna a letteknek vagy az ukránoknak.

Ami a lengyeleket illeti, az ő csatlakozásukkal nem számolt a „Harmadik Oroszország” föderációjához. Ehelyett közeli szövetségeseiként tekintett rájuk, ami meggyőződése szerint mindkét nemzet érdekében állt.¹⁴⁸ A másik felmerülő lehetőséget – az orosz német szövetséget – elutasította, mivel Oroszország abban alárendelt szerepet töltene be.¹⁴⁹ Nyilvánvaló, hogy a lengyelekhez fűződő mély kapcsolatai miatt képezett a lengyel állam kivételt a „Harmadik Oroszország” tervében. S az is kézen fekvő magyarázat, hogy mivel Lengyelországban tartózkodott a mű megírása alatt, nem akarta maga ellen fordítani a lengyel kormányt és népet azzal az elképzeléssel, hogy újra Oroszországhoz fognak tartozni.

Miután elűzték Lengyelországból, Csehszlovákiából, Finnországból, Párizsban talált menedékre.¹⁵⁰ Innen próbált támogatást szerezni a bolsevik ellenes harchoz, elsősorban anyagi támogatást kérve, hűen tartva magát az 1920-ban leírtakhoz: „*Russia fara da se.*”¹⁵¹ Szavinkovot egy 1921-es londoni útja alkalmából Kraszín szovjet nagykövet egy találkozóra hívta. A beszélgetés célja Kraszín szemszögéből Szavinkov „beszervezése” volt a bolsevik kormányba. Ezen kívül Moszkvában jogosan híhatték azt – az ideológiai hasonlóságok okán – hogy Szavinkov a zöld hadseregek felett tényleges befolyással bírt.¹⁵² Hírt kapva Szavinkov találkozójáról Winston Churchill elküldte a titkárát Archibald Sinclairt, hogy „*Kérdezősködjön*”¹⁵³ a beszélgetésről. Sinclairnek elmondta ugyanazon feltételeket a zöldek kapitulációjához, amit kifejtett Kraszinnak, mindezt úgy, hogy nem volt azokkal kapcsolatban: „...*a kommunisták: 1. felolszlatnák a Csekát. 2. Elismernék a magán tulajdont és 3. Megengednék a szabad tanácsi választásokat.*”¹⁵⁴ Ugyanezt elismételte a rákövetkező napokban Churchillnek, Birkinheadnek,¹⁵⁵ Lloyd Georgnak és Worthington-Ewansnek.¹⁵⁶ Szavinkov elmondása szerint az említett államférfiak mindegyike egyetértett vele az említett három

¹⁴⁸ „Így hát, ha tetszik, ha nem, csak egy kiút van: barátság Oroszországgal. Már nem a gazdasági érdekekről beszélünk, amik Varsót és Lodzt keletre húzzák és nem nyugatra” (Uo. 30.)

¹⁴⁹ Uo. 30 – 31

¹⁵⁰ Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016

¹⁵¹ Oroszország maga teszi, vagyis Oroszországnak (beleértve a hajdani birodalom népeit is) egymagában kell legyőznie a bolsevikokat; Савинковъ, 1920. 23.

¹⁵² Watson, Jul-Dec., 1986. 465.

¹⁵³ Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Az Egyesült Királyság lordkancellárja

¹⁵⁶ A brit hadügyminiszter

pontjában.¹⁵⁷ Szavinkov leírta, hogy Lloyd George meghívta az 1922-ben rendezendő Cannes-i konferenciára,¹⁵⁸ állítását azonban inkább üres kérdésnek tekinthetjük,¹⁵⁹ amelynek célja Pilsudski támogatásának elérése volt. A meghívásról éppen egy Pilsudski marsallnak címezett levelében olvashatunk.

A zöld hadseregek, amikről Szavinkov említést tett a levélben egy kollektív elnevezés, amit különböző agrárvidéki fegyveres erőkre való hivatkozáskor használnak.¹⁶⁰ A zöld hadseregek többsége saját magukra nem hivatkozott zöldként.¹⁶¹ Az elnevezés hivatkozhat felkelőkre, vagy fosztogató dezertőrökre mind a bolsevik, mind a fehér oldalról, Ukrajna és Oroszország határvidékén.¹⁶² A hadseregek agrár jelleme válthatta ki azt a gondolatot, hogy Szavinkovnak valahogy köze van hozzájuk.

1922-ben figyelmét a fasisztává vált Olaszországra fordította. Mussoliniben egy antibolsevista szövetségest látott, aki segíthet neki a bolsevikokkal folytatott küzdelmében.¹⁶³ Szavinkov ezen terveinek sikertelenségéről árulkodik a Mussolinivel folytatott tárgyalásának a sikertelensége.¹⁶⁴

1924-ben egy Narvai orosz nyelvű újság, a *Старый Нарвский Листокъ* jelentést tett az orosz társadalomban működő „Szavinkov agitátorokról.”¹⁶⁵ Ez azt jelenti, hogy volt bizonyos támogatottsága a Szovjetunió területén.

Az Orosz Birodalom utódállamait illető meglátásai megmutatják Szavinkov hipokráciáját. Miközben demokráciát agitált, elutasította azon teoretikus döntéseket, amikkel nem értett egyet: például az utódállamok viszonyulását Oroszországhoz. Az utódállamok együttműködésének szorgalmazása, valamint a lengyel-orosz szövetségről vallott nézetei az eurázsianizmus szlavofil ideáját tükrözi. Szavinkov a szövetség értelmét – a lengyelbarát álláspontján kívül – a németek elleni összefogásként fogalmazta meg. Száműzetésében is folytatódott az a tendencia, hogy egy-egy nagyobb befolyású vezetőhöz igyekezett kötődni: Pilsudski, Churchill és Mussolini. Az a tény, hogy ezen befolyásos államférfiak magukhoz

¹⁵⁷ Pilsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016

¹⁵⁸ Egy konferencia a nyugati hatalmak és Szovjet Oroszország közti megállapodásról

¹⁵⁹ Watson, Jul-Dec., 1986. 463.

¹⁶⁰ C. Landis, Jan., 2010. 32.

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Alexandrov, 2021. 679.

¹⁶⁴ Meier, Irina Vasilyevna: Evil Men Have No Songs: The Terrorist and Literatuer Boris Savinkov, 1879-1925, 2016, (Doktori disszertáció.) 15.; 138.

¹⁶⁵ Старый Нарвский листокъ 1923, Г.1, N 1 (24 нояб.) - 1924, Г.2, N 18, 20-22 (27 февр.)

hívták és tárgyaltak vele bizonyítékként szolgál Szavinkov nemzetközi hírnevére, elismertségére. A száműzetését Párizsban tölti, mint sok más fehér emigráns, mint Dmitrij Merezkovszkij – aki vele volt Varsóban és a „*Свобода*”-ban megjelent rövid életrajzát írta¹⁶⁶ – vagy Vlagyimir Burcev, aki egyike volt az utolsónak, akik a veszte előtt beszéltek vele.

Visszatérése a Szovjetunióba, fogsága, halála és emlékezete

Szavinkovot a szovjet titkosszolgálat, az OGPU visszacsalogatta a Szovjetunióba 1924 júliusában ellenforradalmi tevékenység hírével. Vlagyimir Burcevnek jelentette be távozási szándékát, mondván: „*Mennem kell...Oroszországba megyek, hogy meghaljak a bolsevikok ellen vívott küzdelemben...De meg fogom mutatni mindazoknak, akik száműzetésben maradtak, hogyan kell meghalni Oroszországért.*”¹⁶⁷ Érkezésekor, augusztusban az OGPU várt rá és letartóztatta, majd rövid bírósági tárgyalás követően – amiben 13 vádpontot állítottak össze Szavinkov ellen – Vasziliy Ulrik a katonai bizottság elnöke kijelentette az ítéletet: „*A fentiek alapján a Legfelsőbb Bíróság Borisz Viktorovics Szavinkovot...öt év szabadságvesztésre és golyó általi halálra ítéli...*”¹⁶⁸ Szavinkov a tárgyalás során azt állította, hogy hatalmas hibát követett el, és hogy kész szolgálni a szovjet államot.¹⁶⁹ Ennek fényében a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának elnöksége – Mihail Kalinyin elnökletével – úgy döntött, hogy a halálbüntetést tíz év szabadságvesztésre enyhíti.¹⁷⁰ Szavinkov tárgyalásáról az akkori szovjet és a fehér emigráns média is hírt adott.¹⁷¹

A Lubjankában várta a börtöncellája Szavinkovot. Itt töltötte el azt a kevesebb mint egy évet, ami hátra volt az életéből. Itt türelmesen várta azt, hogy hivatalos kegyelmet kapjon, hisz folyamatosan azt hitegették vele az OGPU őrei.¹⁷² Kétségbeesésében levelet írt Dzerzsinszkijnek annak érdekében, hogy szabadon engedje és adjon neki munkát, mondván: „*Maguk ellen voltam, most magukért vagyok.*”¹⁷³ Azonban a próbálkozásainak nem lett eredménye börtönben maradt. Alig pár nappal később – értesülve kérelme visszautasításáról –

¹⁶⁶ Савинковъ, 1920. 8.

¹⁶⁷ Mohrenschildt, D. von: Boris Savinkov's Letter to Felix Dzerzhinsky, In: The Russian Review, Vol. 29, No. 3 (Jul.,1970.) 325.

¹⁶⁸ Борис Савинков перед Военной Коллегией Верховного Суда СССР, Издание Литиздата Н.К.И.Д., Москва, 1924. 149.

¹⁶⁹ Уо. 145.;150.

¹⁷⁰ Уо. 149 – 150.

¹⁷¹ Нарвский Листокъ 1924, Г. 2

¹⁷² Mohrenschildt, Jul. 1970. 326.

¹⁷³ Уо.

hivatalos jelentések szerint kiugrott a Lubjanka ötödik emeletéről a halálába.¹⁷⁴ Azonban nem sok időnek kellett eltelnie, hogy ezt a narratívát megcáfolják, a *Нарвский Листокъ* 1928-as kiadásának állítása szerint Szavinkovot meggyilkolták, és hogy a halálának köze van Nariman Narimanov¹⁷⁵ halálához, akivel a – a lap szerint – közeli barátságot ápolt, azonban ez nem valószínű.¹⁷⁶ Így ért véget Borisz Szavinkov háborúval és harccal beárnyékolt élete.

A nemzetközi emlékezete nem tükrözi személye és eszméinek fontosságát. A személyét inkább Oroszországban ismerik, ott is leginkább a regényei miatt. a XX. században a különböző Oroszországgal foglalkozó folyóiratokban szórványosan felbukkan a neve. 1925-ben Harkovban az OGPU a forradalmat megörökítő múzeumot nyitott, amelyben külön „sarkot” kapott Szavinkov.¹⁷⁷ Lengyelországban rövid ideig utca viselte a nevét, megtisztelve a lengyelek felé tanúsított barátságát. Azonban nem sokáig létezhetett Borisz Szavinkov utca, ugyanis a lengyel ellenzék tiltakozásai miatt megváltoztatták újból az utca elnevezését.

Összegzés

Szavinkov egy kétpólusú konfliktusban kereste a harmadik utat. Az ő általa elképzelt harmadik út tükrözi azon személyek és szervezetek eszméit, amelyek hatással voltak rá élete során. Ilyenek az édesapja, aki a lengyelek szeretetét és egy erős igazságérzetet adott neki, a nagybátyja ismeretségi köre, meggyőzték a paraszt-kérdés alapvető fontosságáról, az SR és Nyikolaj Csajkovszkij, akik megerősítették benne a nagybátyja barátaitól tanultakat. Mindezekon túl még legbizalmasabb iskolás társa is SR-es terroristává vált.

Azért is különbözhetett a világnézete az SR-es bajtársaitól, mert ő, velük ellentétben szinte végig harcolta az első világháborút a francia hadsereg kötelékében. Így természetes volt számára a kötődés valamely erős katonai parancsnokhoz. A bolsevikok elleni elszánt küzdelme kitüntetett szerepet biztosított neki a fehér emigránsok körében. Élete nagyrésztében hűség volt az elveihez, de mielőtt azok teljesen kialakultak volna, hűség volt a bajtársaihoz és felelőtlenséghez Kerenszkijhez.

Noha Szavinkov egy világtörténelmi jelentőségű folyamatban a fehérek oldalán fejtett ki számottevő politikai aktivitást, a nemzetközi szakirodalomban beszédesen szórványosan hivatkoznak elméleti tételeire és munkásságára. Ezt a bolsevik forradalommal és az orosz

¹⁷⁴ УО; Былой Нарвский Листокъ, 1925.

¹⁷⁵ Magas rangú azeri bolsevik politikus az 1920-s évek első felében

¹⁷⁶ Нарвский Листокъ Г. 1 1928, N 2 (7 янв.) -35 (8 май)

¹⁷⁷ Былой Нарвский Листокъ, 1925.

polgárháborúval kapcsolatos történelmi folyamatok – politikai platformok és eszmék – egyszerűsítésével magyarázhatjuk. Minden bizonnyal egyszerűbb az orosz polgárháborút vörösök és fehérek küzdelmeként megjeleníteni, habár a fehérek maguk se alkottak egységes mozgalmat.

Szavinkov mint a parasztok megmentője lép fel az orosz polgárháború színpadán, akinek ideológiája, a „Harmadik Oroszország” eszméje Oroszországot forradalmasítani kívánta. Az SR és a narodnyik eszme alapvető gazdasági és társadalmi nézeteihez kapcsolta a patrióta értékrendet és magatartást, valamint az eurázsianizmust. Vagyis, Oroszország Európa és Ázsia között saját útját járva, föderális állami keretek között maradhat az egyedüli nagyhatalom a térségben. Szavinkov demokrácia felfogása azonban súlyos ellentmondásokkal terhes, magán viseli a Csadajev tipológiájára visszamutató bélyeget: a „tatar-bizánci csódtömeg” örökségéből, azaz az orosz társadalmi képlet torzulásaiból „eleve” következik a kiútkeresés harmadik utas zsákutcája.

Szavinkov jelentős szerepet játszott az orosz történelemben, legyen az közvetlen részvétel történelmi eseményekben, mint a Kornyilov puccs, vagy indirekt, mint a harmadik út hirdetése a lángokban álló és megrendült Oroszországban. Ezért is meglehetősen – egyúttal további kutatásra inspiráló – hogy 2021-ig kellett várni egy életrajzi monográfia megjelenésére angol nyelven.

Bibliográfia

Szakirodalom:

Kötetek:

Bergyajev, Nyikolaj: Az orosz eszme, Budapest, Osiris kiadó, 2020.

Alexandrov, Vladimir: To Break Russia's Chains Boris Savinkov and his wars against the tsar and the bolsheviks, New York–London, Pegasus Books, 2021.

Chamberlin, William Henry: The Russian Revolution, Volume I 1917–1918, Princeton Princeton University Press, 1987.

Smith, S.A.: *Russia in Revolution An Empire in Crisis, 1890 to 1928*, Oxford, Oxford University Press, 2017.

Tanulmányok és cikkek:

Asher, Harvey: *The Kornilov Affair: A Reinterpretation*; In: *The Russian Review*, Vol. 29, No.3 [Jul., 1970], pp- 286–300

C. Landis, Erik: *Who Were the „Greens”?* Rumor and Collective Identity in the Russian Civil War, In: *The Russian Review*, Vol. 69, No. 1 (Jan., 2010), pp. 30-46

Medlin, D. Virgil: *Alexander Fedorovich Kerensky*, In: *Proceedings of the Oklahoma Academy of Science*, volume 51, 1971.

Mohrenschildt, D. von: *Boris Savinkov’s Letter to Felix Dzerzhinsky*, In: *The Russian Review*, Vol. 29, No. 3 (Jul., 1970), pp. 325-327

Tobenkin, Elias: *Boris Savinkov: The conversion of the Soviet’s Most Spectacular foe*, In: *Current History* (1916–1940), Vol. 21, No. 3 (December 1924), pp. 391–396

Watson, David Robert: *The Krasin-Savinkov Meeting of 10 December 1921*, In: *Cahiers du Monde russe et soviétique*, Vol. 27, No. 3/4, [Jul-Dec, 1986], pp. 461–469

Kiadott Források:

Борис Савинков перед Военной Коллегией Верховного Суда СССР, Издание Литиздата Н.К.И.Д. Москва, 1924.

Савинковъ, Борисъ: *На Пути къ „Третьей” Россіи „За Родину и Свободу”*, Варшава Русскаго Политическаго Комитета въ Польшѣ, 1920.

Савинковъ, Борисъ : *Къ Дѣлу Корнилова*, Paris, Impr. „Union”, 1919.

Былой Нарвскій Листокъ, 1925.

Нарвскій Листокъ 1924, Г.2.

Нарвскій Листокъ Г.1 1928, N 2 (7 янв.) -35 (8 май)

Ропшинъ, В.: *Во Франціи во время войны*, Москва, Задруга, 1918.

Старый Нарвскій Листокъ 1923, Г.1, N 1 (24 нояб.) - 1924, Г.2, N 18, 20–22 (27 февр.)

Encyclopaedia Britannica, vol. 32, 1922.

Kerensky, Alexander Fyodorovich: *The prelude to bolshevism*, New York, Dodd, Mead and Company, 1919.

Savinkov, Boris („Ropshin”): *The pale horse*, New York, A.A. Knopf, 1919.

Savinkov, Boris („Ropshin”): *What never happened- A Novel of the Revolution*, New York, A.A. Knopf, 1917.

Levéltári forrás:

Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016

Egyéb:

Dugin, Alekszandr: Eurázsiai küldetés, Köröstárkány—Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió, 2022.

Meier, Irina Vasilyevna: Evil Men Have No Songs: The Terrorist and Literatuer Boris Savinkov, 1879–1925, University of South Carolina, 2016, (Doktori Disszeráció.)